

NATIONAL EDUCATION POLICY 2020 AND INDIAN CULTURE

ORCID
Connecting Research
and Researchers

<https://orcid.org/0009-0004-2098-1229>

DR. HARSHANAND PUNJABRAO KHOBRADE

Professor

Government Teachers College, Buldhana.

drhkhobragade@gmail.com

Received: 18.05.2024

Reviewed :20.05.2024

Accepted: 24.05.2024

ABSTRACT

In 2015, 195 other nations, including India, signed the UN Sustainable Development Goals (SDGs) to be achieved by 2030. Goal four of the SDGs call on nations to "ensure inclusive and equitable quality education, including lifelong learning opportunities for all. " With this in mind, the NEP 2020 has recommended major overhauls in various components of India's education system. There is a general feeling that modern-day education ignores some of our ancient value systems which hold great importance today. Hence, the NEP 2020 aims to make India It is to create an educational system with the practical objectives of 21st century education.NEP 2020 seeks to highlight the various provisions regarding the promotion and preservation of cultural values in the national and individual context It goes on to explore the inextricable link between education and the cultural dynamics of the two. The NEP 2020 examines several provisions such as the promotion of Indian languages; the appreciation of arts and crafts NEP 2020 seeks to shed light on the potential needed to take steps towards educational transformation.

KEY WORDS: NEP, skills, inclusive

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 व भारतीय संस्कृती

सारांश

2015 मध्ये, भारतासह 195 इतर राष्ट्रांनी 2030 पर्यंत साकारल्या जाणाऱ्या UN शाश्वत विकास उद्दिष्टांवर (SDGs) स्वाक्षरी केली. SDG पैकी चार उद्दिष्ट राष्ट्रांना "सर्वासाठी आजीवन शिक्षणाच्या संधींसह सर्वसमावेशक आणि न्याय्य दर्जाचे शिक्षण सुनिश्चित करण्यास सांगतात. " हे लक्षात घेऊन, NEP 2020 ने भारतातील शिक्षण व्यवस्थेच्या विविध घटकांमध्ये मोठ्या प्रमाणात फेरबदल करण्याची शिफारस केली आहे. अशी एक सामान्य भावना आहे की आधुनिक काळातील शिक्षण आपल्या काही प्राचीन मूल्य प्रणालींकडे दुर्लक्ष करते ज्यांना आज खूप महत्त्व आहे. म्हणूनच, NEP 2020 चे उद्दिष्ट भारताच्या पारंपारिक मूल्य प्रणालीसह 21 व्या शतकातील शिक्षणाच्या व्यावहारिक उद्दिष्टांचे एकत्रीकरण असलेली शैक्षणिक प्रणाली तयार करणे आहे. NEP 2020

मध्ये भारतातील कला आणि सांस्कृतिक मूल्यांच्या संवर्धन आणि संवर्धनासंदर्भात विविध तरतुदींवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करतो. या पेपरमध्ये राष्ट्रीय आणि वैयक्तिक संदर्भात सांस्कृतिक जागृतीच्या महत्त्वावर चर्चा केली आहे. संस्कृती आणि शिक्षण यांच्यातील अविभाज्य दुवा आणि शिक्षणाचा समाजाच्या सांस्कृतिक गतिशीलतेवर कसा परिणाम होतो आणि त्या दोघांवर कसा परिणाम होतो हे शोधण्यासाठी ते पुढे जाते. NEP 2020 मध्ये भारतीय भाषांच्या संवर्धनासारख्या अनेक तरतुदी केल्या आहेत; बहुभाषिक शिक्षण; संस्कृत भाषा; कला आणि हस्तकला प्रशंसा आणि मूल्य शिक्षण तपासले गेले आहे. NEP 2020 हे शैक्षणिक परिवर्तनाच्या दिशेने पाऊल उचलण्यासाठी आवश्यक असलेल्या संभाव्य प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करतो.

मुख्य शब्द:

NEP 2020, शाश्वत विकास, उद्दिष्टे, कला, सांस्कृतिक मूल्ये, सांस्कृतिक वारसा,

प्रस्तावना

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्री श्री रमेश पोखरियाल निशंक यांनी सादर केले. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा परिणाम म्हणून अनेक नवीन कायदे शालेय आणि उच्च शिक्षणात समाविष्ट करण्यात आले. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे (एचआरडी) शिक्षण मंत्रालयाचे पुनर्ब्रँडिंग हे NEP ने आणलेल्या प्रमुख बदलांपैकी एक आहे. आपल्या सुरुवातीच्या विधानात असे नमूद केले आहे की ही भारताची नैसर्गिक आणि सांस्कृतिक संपत्ती आहे जी भारताला 'अतुल्य' बनवते, हा शब्द भारताच्या पर्यटन घोषणेमध्ये वापरला जातो. त्यामुळे या सांस्कृतिक संपत्तीचे संवर्धन आणि जतन करण्याला सर्वोच्च पातळीवर प्राधान्य द्यावे, असा युक्तिवाद केला जातो. दस्तऐवज असा युक्तिवाद करतो की हे केवळ देशाची विशिष्ट ओळख राखण्यासाठीच नाही तर सर्वांगीण आर्थिक विकासासाठी देखील उपयुक्त आहे. भारतामध्ये वैविध्यपूर्ण लँडस्केप, हवामान, प्राणी आणि वनस्पती असूनही, हा एक नैसर्गिक आणि भौगोलिकदृष्ट्या जोडलेला देश आहे. भारत हा एक समग्र देश आहे, याचा अर्थ असा की विविध जातींचा एकत्रित समाज, विविध धर्म आणि भौगोलिक प्रदेश आणि भाषा यांचे एकत्रीकरण समता, धार्मिक सहिष्णुता आणि सामूहिकतेने एकत्र राहिले आहे. या सर्वांनी आपापल्या परीने देशाच्या विविधतेतील एकतेच्या संस्कृतीत योगदान दिले आहे. अहिंसा, वैराग्यभावना, स्वावलंबन आणि मतभेदांबद्दल सहिष्णुता ही भारतीय संस्कृतीची महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्ये आहेत. भारताचा भूतकाळ आणि संस्कृतीला मोठा इतिहास आहे. या वस्तुस्थितीचा विचार केला तर संस्कृती म्हणजे सामाजिक मानसिक चेतना ज्यामध्ये विचारांची अभिव्यक्ती, तिची मुक्त स्थिती आणि भावनांचा समावेश दिसून येतो. संस्कृती ही व्यक्तीचे आचरण, विचार, भावना आणि कृतीतून साकार होते. एखाद्या व्यक्तीची, समाजाची किंवा राष्ट्राची संस्कृती ही त्या समाजातील सर्व व्यक्तींच्या किंवा संपूर्ण राष्ट्राच्या विचारांची अभिव्यक्ती असते. संस्कृती अध्यात्मिक कल्पना आणि परंपरांद्वारे देखील व्यक्त केली जाऊ शकते. भारतात, संस्कृती व्यक्तिनिष्ठ ऐवजी

सर्वसमावेशक आहे. संस्कृती ही एका घटनेचा परिणाम न होता शतकानुशतकांच्या पोषणाचा परिणाम आहे. परिणामी, संस्कृती समुदाय बचत खाते म्हणून काम करते. संस्कृती हा बौद्धिक, मानसिक आणि भावनिक सिद्धींचा संग्रह आहे. धर्म, तत्त्वज्ञान, कला, संगीत ही सर्व त्याची उदाहरणे आहेत. उपनिषदांच्या मते, संस्कृतीमध्ये अस्तित्वाच्या दोन घटकांमध्ये संतुलन आहे: क्रेडिट आणि प्रेम. हे फाउंडेशन अध्यात्मिक, वैचारिक आणि मानसिक विकासाचे समर्थन करतात, तसेच मूल्ये जे सर्वांगीण जीवन उन्नतीचे चिन्ह आहेत. शैक्षणिक व्यवस्थेद्वारे ही सांस्कृतिक मूल्ये विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवली जातात. शिक्षण सध्या संस्कृतीपेक्षा समतावादी आहे. परिणामी, आजचे शिक्षण विचार-आधारित, मूल्य-आधारित किंवा विचार-आधारित यापेक्षा अधिक ज्ञान-आधारित आहे. म्हणजेच, जिथे शिक्षणाने एखाद्याची बौद्धिक पातळी सुधारली, तिथे त्याने भावनिक पातळी कमी केली.

राष्ट्र आणि व्यक्तीसाठी संस्कृतीचे महत्त्व

कोणतीही संस्कृती जोपर्यंत तिचे सदस्य मुक्तपणे त्यांचे श्रम आणि कल्पना सामायिक करतात तोपर्यंत ती वाढू शकते. एक व्यक्ती म्हणून शरीर आणि मन शुद्ध केल्याने एकीकडे वैयक्तिक विकास होतो आणि दुसरीकडे समाजाप्रती सुसंस्कृत वर्तन होते. सभासदांची क्रियाशीलता, तप, त्याग, सेवा आणि स्वच्छ आचरण यातून समाजाच्या सामूहिक एकात्मतेत एक सुसंस्कृत आणि भव्य भूतकाळ आणि आदर्श निर्माण होतात. धर्म, भावना, अभिव्यक्ती, श्रद्धा, विचार, आचार, कर्मकांड, भाषा, साहित्य, तत्त्वज्ञान, मैत्री, समता आणि स्वातंत्र्य हे सर्व समाजाने दिलेले असते. माणूस एकत्रितपणे सुरक्षितपणे आणि समान रीतीने विकसित होतो आणि संघटित होतो आणि सामान्य विरोधी पैलूंनी लढतो. या अर्थाने, संस्कृती माणसाच्या सामाजिक आचरणाला आकार देते आणि मानवी संस्थांना पुढे नेते. संस्कृती साहित्य आणि भाषा समृद्ध करते, मानवी जीवनाच्या आकांक्षा आणि विश्वासांना प्रकाशित करते. संस्कृती ही समाजाच्या भावनिक आणि आदर्श संकल्पनांमध्ये तसेच समाजाने हजार वर्षांहून अधिक काळ स्वीकारलेल्या कल्पना आणि वर्तनांमध्ये जोडलेली असते. ही संस्कृती नंतर नवीन परिमाण घेते. NEP 2020 केवळ राष्ट्राच्या आर्थिक विकासासाठी नव्हे तर व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासासाठी

संस्कृतीचे महत्त्व अधोरेखित करते. सांस्कृतिक जागरूकता आपल्या सदस्यांमध्ये आपला समृद्ध इतिहास आणि सांस्कृतिक वारसा याबद्दल आपलेपणा, आणि ओळख, कौतुकाची भावना वाढवते. हे वैयक्तिक आणि मोठ्या सामाजिक स्तरावर आवश्यक आहे.

संस्कृती आणि वारसा जतन करणे

सर्वांगीण जीवन विकासासाठी संस्कृती हे एक आवश्यक साधन मानले जाऊ शकते. प्रत्येक संस्कृतीची स्वतःची वेगळी सांस्कृतिक वारसा आणि ओळख असते. माणसाने परस्पर सौहार्दाच्या काळात प्रवेश करायचा असेल तर प्राचीन सांस्कृतिक परंपरा जपल्या पाहिजेत. सर्व सामाजिक आणि आर्थिक व्यवस्था, सामाजिक आणि राजकीय रूपे आणि साम्राज्ये बदलतात, परंतु सभ्यता, संस्कृती आणि कला यांमध्ये आपल्याला अनमोल सांस्कृतिक साहित्य आणि संपत्तीचा साठा आढळतो. प्रत्येक सभ्यता प्रदेशाचे भौतिक स्थान, राजवंश धोरण आणि विशिष्ट सामाजिक आणि धार्मिक श्रद्धा यांच्याशी जोडलेली आहे. आपल्या अध्यात्मवादाने, भारतीय संस्कृतीने जागतिक सभ्यता आणि संस्कृतीला प्रभावित केले आणि वाढवले. संस्कृती ही कोणत्याही समाजाची सामाजिक वर्तन असते ज्याचे स्वतःचे ट्रेंड आणि आदर्श असतात. प्रत्येक समाजाची स्वतःची जीवनशैली आणि जगण्याची पद्धत असते. संस्कृतीचा प्रसार शिक्षणाद्वारे होतो, जेव्हा सांस्कृतिक मूल्ये एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे जातात. संस्कृतीमध्ये शिक्षण आणि सामाजिक परिवर्तन या दोन्हीवर महत्त्वपूर्ण प्रभाव पाडण्याची क्षमता आहे. सांस्कृतिक वारसा भावी पिढ्यांपर्यंत पोहोचवणे हा शिक्षणाचा मुख्य उद्देश आहे. तथापि, गतिमान समाजात, गोष्टी पिढ्यानपिढ्या बदलत राहतात आणि अशा संस्कृतीतील शैक्षणिक प्रणाली केवळ सांस्कृतिक वारसाच सांगू नये तर होणाऱ्या कोणत्याही बदलांशी जुळवून घेण्यास तरुणांना मदत करावी. भविष्यात असे काही घडण्याची शक्यता आहे.

संस्कृती आणि शिक्षण यांच्यातील अतूट दुवा

शिक्षण म्हणजे विद्यार्थ्यांना केवळ औपचारिक शिक्षण देणे नव्हे, तर त्यामध्ये त्यांचा ज्ञानाचा आधार वाढवणे आणि इष्ट वृत्ती आणि कौशल्ये विकसित करणे यांचा समावेश होतो. कॉन्क्लिन, 2004 ने असा युक्तिवाद केला आहे की लोककथा, लोककथा आणि लोककथांद्वारे संस्कृती पिढ्यानपिढ्या पुढे

जाते. ते पुढे म्हणतात की समाजाची संस्कृती कालांतराने बदलत असली तरी, समाजातील सदस्यांनी धारण केलेली मूलभूत मूल्ये आणि त्यांच्या वर्तन पद्धतींमध्ये सातत्य राहते जे इतर संस्कृतींपासून वेगळे करते. हे सातत्य शिक्षण व्यवस्थेद्वारे दिले जाते जे एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे सांस्कृतिक मूल्ये प्रसारित करण्यास मदत करते असे त्यांचे म्हणणे आहे. म्हणूनच, शिक्षण पद्धतीतील कोणत्याही बदलांचा संस्कृतीचा प्रसार कसा होतो आणि पिढ्यानपिढ्या कोणते नियम पार पाडले जातात यावर महत्त्वपूर्ण परिणाम होतो. अभ्यासक्रमातील बदलांद्वारे इष्ट वृत्ती, कौशल्ये आणि सांस्कृतिक ज्ञान विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवले जाऊ शकते. अल्तेकर यांच्या 'प्राचीन भारतातील शिक्षण' या पुस्तकात प्राचीन भारतीय संस्कृतीचे वर्णन जगातील सर्वात आकर्षक आणि महत्वाच्या संस्कृतींपैकी एक म्हणून केले आहे. शिक्षणामुळे समाजातील सदस्यांमध्ये सांस्कृतिक जागरूकता कशी वाढते हे पूर्णपणे समजून घेण्यासाठी भारताच्या शैक्षणिक व्यवस्थेच्या उत्क्रांतीचा अभ्यास करण्याच्या गरजेवर या पुस्तकात भर देण्यात आला आहे. शिक्षणाच्या प्राथमिक उद्दिष्टांपैकी एक म्हणजे मुलाच्या सामाजिक वारसा आणि संस्कृतीबद्दल जागरूकता वाढवणे. हजारो वर्षांच्या उत्क्रांतीमुळे प्रत्येक मानवी जमातीमध्ये संस्कृतीची विविध वैशिष्ट्ये विकसित होत आहेत. ही परंपरा पिढ्यानपिढ्या चालत आली आहे. परिणामी, प्रत्येकजण एका सांस्कृतिक वातावरणात जन्माला येतो जो त्यांना जीवनाच्या विविध पैलूंमध्ये प्रयत्न करण्यासाठी विशिष्ट कार्य पद्धती आणि मूल्ये देतो. कुटुंब हे पहिले स्थान आहे जिथे मुलाचे सांस्कृतिक शिक्षण सुरू होते. अनेक सांस्कृतिक कौशल्ये, जसे की रूढी, परंपरा, मूल्ये आणि विश्वास, मुलांना त्यांचे पालक आणि इतर कुटुंबातील सदस्य शिकवतात. शिक्षण हाच संस्कृतीचा विकास करण्याचा एकमेव मार्ग आहे कारण ते समाजाच्या प्रगतीसाठी आणि विकासासाठी सांस्कृतिक मूल्यांमध्ये अपेक्षित बदल घडवून आणते. शिक्षण सांस्कृतिक मूल्यांचे जतन, प्रसार आणि संवर्धन करण्यास, मानवाला बदलत्या सांस्कृतिक नमुन्यांशी जुळवून घेण्यास मदत करते. संस्कृती आणि शिक्षण हे अतूटपणे जोडलेले आहेत आणि तरीही अनेक प्रकारे एकमेकांना पूरक आहेत. एखाद्या व्यक्तीमध्ये प्राथमिक शिक्षणाच्या अवस्थेपासून सांस्कृतिक अभिमानाची

भावना विकसित होऊ लागते कारण ते वस्तू आणि घटना तसेच इतरांच्या वर्तनाचे निरीक्षण करतात. मूल्याधारित जीवनाचे महत्त्व मुलाला समजू लागते. हे सर्व घटक एकत्रितपणे प्रक्रियेदरम्यान प्रकट होणारे व्यक्तिमत्त्व तयार करतात. परिणामी, ग्रामीण विकास खऱ्या अर्थाने शाश्वत होण्यासाठी, शिक्षणाचे मूल्य आणि मूल्यावर आधारित जीवनशैली रुजवणे अत्यावश्यक आहे. नंतरच्या वर्षात विद्यार्थी विकास आणि सामाजिक बदलाच्या संदर्भात संस्कृतीचे महत्त्व समजून घेणे आणि त्यांचे कौतुक करण्यास शिकतात जर त्यांना मजबूत संस्कृती आणि मूल्यांवर आधारित शिक्षण मिळाले. अशा प्रकारे शिक्षणाकडे समाजाने आपली संस्कृती टिकवून ठेवण्याचा एकत्रित प्रयत्न म्हणून पाहिले जाऊ शकते. तांत्रिक अर्थाने, शिक्षण ही अशी प्रक्रिया आहे ज्याद्वारे समाज आपल्या संस्कृतीचा इतिहास, संकलित माहिती, मूल्ये आणि कौशल्ये एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे आणि इतर संस्थांद्वारे जाणूनबुजून प्रसारित करतो. शिक्षण हे सांस्कृतिक आणि सामाजिक परिवर्तनाचे साधन आहे. एकीकडे, शिक्षण हे सांस्कृतिक मूल्यांचे जतन आणि प्रसार करण्याचे साधन आहे; तर दुसरीकडे ते समाजातील सदस्यांना आधुनिकीकरण, इतर घटकांमुळे सांस्कृतिक नमुन्यांमधील कोणत्याही बदलांशी प्रभावीपणे जुळवून घेण्यास तयार करते. शिक्षणाद्वारेच समाजात सहअस्तित्व, इतरांच्या मतांचा आदर, संघकार्य इत्यादी मूल्यांचा प्रसार होतो. संस्कृतीशी संबंधित शिक्षणाचे आणखी एक महत्वाचे कार्य म्हणजे सांस्कृतिक अंतरावर मात करणे. अमेरिकन समाजशास्त्रज्ञ, विल्यम ओगबर्न यांच्या शब्दात, सांस्कृतिक अंतर म्हणजे भौतिक आणि गैर-भौतिक संस्कृतीमधील असमानता. भौतिक संस्कृतीतील प्रगती (विज्ञान आणि तंत्रज्ञान, यंत्रसामग्री, समाजातील सदस्यांद्वारे वापरल्या जाणाऱ्या इतर भौतिक वस्तू) गैर-भौतिक संस्कृतीच्या (विश्वास, मते, मानदंड आणि वृत्ती समाजाच्या सदस्यांद्वारे धारण केलेल्या) पेक्षा जास्त वेगाने घडतात. . जरी तंत्रज्ञान खूप वेगाने बदलत असले तरी, समाजातील सदस्यांच्या दृष्टीकोन, श्रद्धा आणि मूल्ये या बदलांशी जुळवून घेऊ शकत नाहीत. समाजाच्या श्रद्धा आणि मूल्ये प्रणालीमध्ये बदल होण्यास बराच वेळ लागू शकतो. या प्रक्रियेला शिक्षणाच्या मदतीने मदत केली जाऊ शकते जी बदलत्या काळानुसार इष्ट

मूल्ये प्रसारित करण्यास मदत करते. विद्यार्थ्यांचे सांस्कृतिक ज्ञान, कौशल्ये आणि दृष्टीकोन सामाजिक बदलाकडे नेण्यासाठी अभ्यासक्रम निर्माते आणि शाळा प्रशासक अभ्यासक्रम, अध्यापन तंत्र किंवा प्रशासकीय संरचनेत अपेक्षित बदल करण्याचा निर्णय घेऊ शकतात. कला संगीत, विधी, नैतिकता आणि आपल्या पूर्वजांच्या जुन्या परंपरा या सर्व आपल्या समाजाच्या संस्कृतीचा भाग आहेत. या प्रगती आणि सर्जनशीलतेचा परिणाम म्हणून, संस्कृती विकसित होत आहे आणि समाजात भरभराट होण्यासाठी नवीन कल्पना स्वीकारत आहे. संस्कृती देशाच्या अर्थव्यवस्थेला आणि प्रगतीलाही चालना देते. म्हणून, जेव्हा आपण म्हणतो की शिक्षण संस्कृतीत आहे, तेव्हा आपण असे सूचित करतो की शिक्षणाने विकास आणि सामाजिक परिवर्तनासाठी, विशेषतः ग्रामीण भागात उत्प्रेरक म्हणून काम केले पाहिजे.

भारतीय भाषांचे संवर्धन

भाषा हा संस्कृतीचा अत्यावश्यक घटक आहे आणि अनेक प्रकारे समाजाच्या सांस्कृतिक मूल्यांचे मूर्त स्वरूप आहे. प्रत्येक भाषा तिचा इतिहास, स्वरूप, रचना आणि बोलण्याच्या आणि व्यक्त करण्याच्या पद्धतीमध्ये इतरांपेक्षा वेगळी असते. भाषेच्या स्वरूपाचा स्थानिक भाषिकांच्या सांस्कृतिक जाणिवेवर आणि इतर स्थानिक भाषिकांशी संवाद साधण्याच्या पद्धतींवर मोठा प्रभाव पडतो. भाषा बोलणारे एकमेकांशी केलेले संभाषण त्यांच्या सांस्कृतिक मूल्ये आणि जीवनशैलीची नोंद असते. भारत हा बहुभाषिक देश असल्याने एकाच भाषेच्या अनेक भाषा आणि अनेक बोली आहेत. अनेक भारतीय भाषांना युनिसेफने 'धोकादायक' म्हणून घोषित केले आहे कारण त्या अस्तित्वात असलेल्या जुन्या मूळ भाषिक पिढीसह नामशेष होण्याच्या मार्गावर आहेत.

NEP 2020 ने शालेय शिक्षणाच्या प्रत्येक स्तरावर एकात्मिक करण्यासाठी संविधानाच्या आठव्या अनुसूचीमध्ये नमूद केलेल्या मूळ भारतीय भाषांच्या संवर्धनाची कल्पना केली आहे. यासाठी दर्जेदार शैक्षणिक साहित्य विविध भारतीय भाषांमधील कार्यपत्रिका, व्हिडिओ, मासिके या स्वरूपात उपलब्ध करून देण्याची योजना आहे. भाषेतील उच्च स्तरीय प्रवीणता असलेले प्रशिक्षित शिक्षक कर्मचारी नियुक्त केले जातील. आठव्या अनुसूचीमध्ये सूचीबद्ध केलेल्या प्रत्येक भाषेसाठी, एक

अकादमी स्थापन केली जाईल. या अकादमी भारतीय भाषांच्या शब्दसंग्रह बँका आणि शब्दकोशांची देखरेख आणि नियमितपणे अद्ययावत करण्यासाठी जबाबदार असतील. एनईपी संबंधित राज्य सरकारांशी सल्लामसलत करून या अकादमीच्या स्थापनेची जबाबदारी केंद्र सरकारवर टाकते. स्थानिक भाषांच्या दस्तऐवजीकरणासाठी, ऑनलाइन पोर्टल तयार केले जातील जे व्हिडिओ, लोककथा, लोककथा, नृत्य, नाटके आणि इतर रेकॉर्डिंगच्या स्वरूपात भाषेतील शब्दसंग्रह तयार करतील. स्थानिक कलाकार आणि व्यापक लोकांच्या योगदानाचे स्वागत केले जाईल. उच्च शैक्षणिक संस्थांमध्ये, भारतीय भाषा, कला, साहित्य, संगीत, तत्त्वज्ञान आणि सर्जनशील लेखन या विषयांमध्ये कार्यक्रम देणारे दोलायमान आणि मजबूत विभाग तयार करण्याची कल्पना आहे. मातृभाषा आणि द्विभाषिक शिक्षणाचा वापर करण्यास प्रोत्साहन दिले जाईल. द्विभाषिक कार्यक्रम केवळ विद्यार्थ्यांचा प्रवेश वाढवू शकत नाहीत तर विविध विषयांमध्ये एकूण नोंदणी प्रमाण देखील वाढवू शकतात. यामुळे मुख्य प्रवाहातील शैक्षणिक परिस्थितीत भारतीय भाषांच्या वापरास चालना मिळेल. हे कार्यक्रम चालवण्यासाठी, उत्तम प्रशिक्षित दर्जेदार भाषा शिक्षकांची मोठी संवर्ग विकसित करणे आवश्यक आहे.

बहुभाषिक शिक्षणाचा प्रचार

NEP शिकवण्या-शिक्षणासाठी अनेक भाषा वापरण्याच्या गरजेवर भर देते. विविध भाषांमधील दर्जेदार शिक्षण सामग्रीपर्यंत विद्यार्थ्यांचा प्रवेश वाढवण्यात हे खूप पुढे जाऊ शकते. स्थानिक भाषांमध्ये चांगल्या दर्जाच्या शिक्षण सामग्रीची कमतरता असल्याने अनेक विद्यार्थ्यांसमोर ही एक महत्त्वपूर्ण समस्या आहे. यासाठी, NEP ने मूळ आणि आदिवासी भाषांमध्ये उच्च दर्जाचे भाषांतरित शिक्षण साहित्य विकसित करण्यासाठी प्रशिक्षित विषय आणि बहुभाषिक तज्ञांच्या सहाय्याने भाषांतर आणि व्याख्या संस्थेची स्थापना करण्याची कल्पना केली आहे. या धोरणामध्ये भाषांतर आणि व्याख्या, कला, पुरातत्व, कलाकृती संवर्धन, ग्राफिक आणि वेब डिझायनिंगमधील कार्यक्रम आणि पदवीचीही कल्पना आहे. या प्रकारचे कार्यक्रम संग्रहालये, आर्ट गॅलरी आणि हेरिटेज साइट्समध्ये कार्यरत असणारे विशेष कार्यबल विकसित

करतील. हे दुहेरी उद्देश पूर्ण करेल, आपल्या वारशाचे प्रभावी संरक्षण करेल आणि देशाच्या पर्यटन उद्योगाला चालना देईल.

मुख्य प्रवाहित संस्कृत भाषा

संस्कृत भाषा हा भारतीय सांस्कृतिक वारशाचा अविभाज्य भाग आहे. ही प्राचीन भारतीय ग्रंथांची प्राथमिक भाषा आहे. दुर्दैवाने, संस्कृतचा वापर केवळ धार्मिक उपदेशात्मक ग्रंथ आणि संस्कृत पाठशाळांपुरता मर्यादित आहे. NEP 2020 ची कल्पना आहे. मुख्य प्रवाहातील अभ्यासक्रमात संस्कृत भाषेचे एकीकरण, इतर मुख्य प्रवाहातील विषयांसोबत शिकवले जावे. धोरण तीन-भाषा सूत्रातील भाषा पर्यायांपैकी संस्कृतचा समावेश करण्याविषयी देखील बोलते. हे गणित, भाषाशास्त्र, खगोलशास्त्र आणि योग यांसारख्या विषयांच्या अनुषंगाने एक वेगळी शिस्त म्हणून शिकवले जाणार नाही. एकात्मिक B.Ed चा भाग म्हणून पदवी, शिक्षण आणि संस्कृतमध्ये दुहेरी पदवी देखील परिकल्पित आहे. संस्कृत भाषेच्या शिक्षकांचे व्यावसायिकीकरण करण्यात आणि लोकांना संस्कृत भाषेचे शिक्षण घेण्यास प्रवृत्त करण्यात हे खूप पुढे जाईल. या सर्व पायऱ्यांमुळे भाषेचा व्यापक श्रोत्यांपर्यंत पोहोच आणि वापर वाढवण्यात मदत होईल. उच्च शैक्षणिक संस्थांनाही संस्कृत भाषेतील संशोधनाला चालना देण्याचे निर्देश दिले जातील.

कला आणि हस्तकला प्रशंसा

कला आणि हस्तकलेमध्ये सांस्कृतिक मूल्ये देण्याचे माध्यम म्हणून मोठी क्षमता आहे. हे एक प्रस्थापित सत्य आहे की जेव्हा विद्यार्थ्यांना कला, संगीत, नाटक, हस्तकलेच्या स्वरूपात संस्कृतीचा परिचय होतो तेव्हा ते समाजाप्रती आपलेपणा आणि जबाबदारीची भावना वाढवण्यास मदत करते. ते त्यांचा इतिहास, सांस्कृतिक परंपरा, भाषा आणि कलेचे कौतुक आणि कदर करायलाही शिकतात. इतकेच नाही तर कलेबद्दल वाढलेली जागरूकता व्यक्तींमध्ये सर्जनशील तसेच संज्ञानात्मक क्षमता वाढवण्यासाठी देखील ओळखली जाते. त्यामुळे NEP 2020, बालपणीच्या शिक्षणापासून सुरुवात करून, शिक्षणाच्या प्रत्येक स्तरावर कला आणि हस्तकला समाविष्ट करण्याच्या आवश्यकतेवर भर देते. संबंधित कलांमध्ये प्राविण्य असलेले स्थानिक कलाकार आणि विविध क्षेत्रांतील भारतीय कला आणि हस्तकलेसाठी कला, संगीत आणि हस्तकलेचे स्थानिक शिक्षक नियुक्त करण्याची तरतूदही

करण्यात आली आहे. उच्च शैक्षणिक संस्था कॅम्पस आणि शालेय संकुलांमध्ये विविध क्षेत्रातील कलाकार देखील असतील आणि विद्यार्थ्यांना सर्जनशील प्रयत्नांसाठी प्रवृत्त करतील. अशा तरतुदी स्थानिक कलाकार, शिक्षक आणि विविध प्रकारच्या कला आणि हस्तकलेतील तज्ञांना रोजगाराच्या संधी निर्माण करण्यासाठी खूप फायदेशीर ठरू शकतात.

मूल्य शिक्षण

सर्वांगीण शिक्षण प्रणाली केवळ शैक्षणिक विषयावरच लक्ष केंद्रित करत नाही तर विद्यार्थ्यांमध्ये सौंदर्यात्मक, नैतिक आणि भावनिक क्षमता विकसित होण्यास मदत करते. अशा प्रकारे शिक्षणानेच व्यक्तीचे अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व घडू शकते. NEP अभ्यासक्रमात मूल्यशिक्षणाच्या निरंतर महत्वावर भर देते, विद्यार्थ्यांमध्ये धार्मिकता (धर्म), सत्य (सत्य), अहिंसा (अहिंसा), शांततापूर्ण सहअस्तित्व (शांती), प्रेम (प्रेम), विकासाची मूल्ये बिंबवणे. वैज्ञानिक दृष्टीकोन आणि समुदाय सेवा (सेवा). मूल्यशिक्षण हा देशाची सांस्कृतिक मूल्ये, नैतिकता आणि परंपरा यांचा एक अंगभूत घटक आहे. तथापि, हे केवळ नैतिक शिक्षणापुरतेच मर्यादित नाही, तर त्यात वैज्ञानिक स्वभाव, घटनात्मक मूल्ये, समस्या सोडवण्याची कौशल्ये, संवाद कौशल्ये, संघकार्य आणि विद्यार्थ्यांमधील भावनिक बुद्धिमत्तेचा विकास यांचा समावेश होतो.

सर्जनशील शिक्षण वातावरण उत्तेजित करणे

मुक्त आणि स्वतंत्र विचारसरणीला प्रोत्साहन देण्यासाठी सर्जनशील आत्मा आवश्यक आहे. शिक्षक आणि शिकणारे बाणभट्टाच्या कादंबरीसारख्या प्राचीन साहित्यकृतींचा संदर्भ देते जिथे लेखकाने चौसष्ट कलांचे/कलांचे ज्ञान म्हणून चांगल्या शिक्षणाची व्याख्या केली आहे. या कलांमध्ये गणित, विज्ञान, व्यावसायिक विषय आणि सॉफ्ट स्किल्स अशा विविध विषयांचा समावेश होता. सध्याच्या भारतीय शिक्षण व्यवस्थेमध्ये या सर्व कला/कलांचे ज्ञान पुनरुज्जीवित आणि परत आणण्यासाठी धोरणाचा युक्तिवाद आहे. यामुळे शिक्षकांमध्ये तसेच विद्यार्थ्यांमध्ये सर्जनशीलता आणि सर्जनशील विचार वाढवण्याची मोठी क्षमता आहे.

निष्कर्ष व शिफारशी

1.NEP 2020 हा एक सर्वसमावेशक दस्तऐवज आहे ज्यामध्ये सांस्कृतिक संवर्धन आणि संरक्षणाच्या अनेक पैलूंचा समावेश

आहे. भारताचा समृद्ध सांस्कृतिक वारसा जतन करण्याच्या संदर्भात ते मौल्यवान शिफारसी करते.

2.NEP शिक्षणाचा मुख्य उद्देश चांगल्या माणसांचा विकास म्हणून परिभाषित करते ज्यात तर्कशुद्ध विचारांव्यतिरिक्त सहानुभूती, करुणा, सर्जनशील कल्पनाशक्ती आणि सांस्कृतिक प्रशंसा देखील आहे. 3.भाषा संवर्धनासंदर्भातील तरतुदी स्थानिक भाषांमधील संवादाच्या विविध समस्यांचे निराकरण करतात. बोलली जाणारी भाषा ही समस्या नसली तरी मूळ भाषांमधील लिखित सामग्री आहे जी एक आव्हान निर्माण करू शकते.

4.मूळ भाषांमध्ये लिखित दस्तऐवजांच्या स्वरूपात अस्तित्वात असलेली सामग्री अत्यंत दुर्मिळ आहे. स्थानिक भाषांचे शब्दकोश, व्याकरण आणि शब्दसंग्रह नियमितपणे अद्यतनित करण्याव्यतिरिक्त अनेक भाषांसाठी औपचारिक लिपी पुनर्जीवित करणे आणि त्यावर काम करणे आवश्यक आहे. आणखी एक आव्हान म्हणजे स्थानिक भागातील भाषा तज्ञांना त्या प्रदेशातील मूळ भाषेचे चांगले ज्ञान असलेले ओळखणे. त्यानंतर त्यांना 'ट्रेनिंग द ट्रेनर' संकल्पनेद्वारे प्रशिक्षित करावे लागेल.

5.कला आणि स्थानिक भाषांमध्ये प्राविण्य असलेल्या प्रशिक्षकांचे संवर्ग तयार करण्याची प्राथमिक गरज आहे, जी कला, संस्कृती आणि भारतीय भाषांचे आवश्यक ज्ञान, कौशल्ये इतर शिक्षकांना आणि शिक्षकांना देतील. या दिशेने सातत्याने ठोस प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. शिवाय, स्थानिक भाषांमध्ये अभ्यास आणि करिअर करण्याची आवड सर्वसामान्यांमध्ये निर्माण झाली पाहिजे.

6.स्थानिक भाषांमध्ये निबंध/कथा लेखन स्पर्धा, शैक्षणिक लेखन याद्वारे याचे पालनपोषण केले जाऊ शकते. स्थानिक भाषेतील नाटके, संगीत महोत्सव, नुककड नाटक, स्थानिक भाषांमध्ये चित्रपट निर्मितीच्या स्वरूपात सर्जनशील अभिव्यक्तीला प्रोत्साहन देणे तरुण विद्यार्थ्यांना स्थानिक भारतीय भाषांचा अभ्यास करण्यास आणि दैनंदिन जीवनात तिचा वापर वाढवण्यासाठी प्रेरित करण्यात खूप मदत करू शकते.

7.मूल्यशिक्षण हा केवळ एक वेगळा विषय म्हणून शिकवला जाऊ नये, तर एकूण अभ्यासक्रमाचा एक अंगभूत भाग बनवण्याची गरज आहे; त्याऐवजी विज्ञान, सामाजिक विज्ञान आणि भाषा यासारख्या इतर विषयांच्या संबंधात.

8.NEP 2020 मध्ये कल्पना केलेली सांस्कृतिक उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी भाषा तज्ञ, सरकारी अंमलबजावणी संस्था तसेच समुदाय सदस्यांचा समावेश असलेले सहयोगात्मक प्रयत्न निश्चितपणे मदत करतील. असे दिसून आले आहे की सुरुवातीच्या शैक्षणिक वर्षांमध्ये, मातृभाषेतील संकल्पनांचे आकलन अधिक चांगले होते. /मातृभाषा. पण या वस्तुस्थितीकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही की उपजीविका मिळवणे आणि करिअर घडवणे हे शिक्षणाचे प्राथमिक उद्दिष्ट आहे.

9.सर्वसाधारणपणे, अलीकडच्या काळातही इंग्रजी ही वैयक्तिक गतिशीलतेची भाषा राहिली आहे, मग ती शैक्षणिक, आर्थिक किंवा सामाजिक संदर्भात असेल. त्यामुळे, एकीकडे आधुनिक शिक्षणाचे फायदे मिळवण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या गरजेमध्ये समतोल राखणे खूप आव्हानात्मक असेल; आणि दुसरीकडे शिकणाऱ्यांमध्ये स्थानिक संस्कृती आणि भाषेला प्रोत्साहन देण्याची गरज आहे. या दिशेने स्थानिक कला आणि हस्तकला आणि स्थानिक भाषांच्या क्षेत्रात अधिकाधिक रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे आवश्यक आहे.

10.NEP 2020 मध्ये शिक्षणाद्वारे कला आणि सांस्कृतिक संवर्धनाच्या संदर्भात सकारात्मक दिशेने अनेक उल्लेखनीय बदल घडवून आणण्याची अपार क्षमता आहे. यात संस्कृतीच्या संवर्धन आणि संवर्धनासाठी काही अत्यंत मौल्यवान तरतुदींचा

समावेश आहे. प्रभावी अंमलबजावणीसह हे आपल्या समृद्ध सांस्कृतिक संपत्ती आणि मूल्यांच्या संवर्धन आणि संवर्धनाच्या दिशेने एक अर्थपूर्ण पाऊल ठरू शकते.

संदर्भ ग्रंथ सूची

- 1.ऐथल, पी.एस. आणि ऐथल, एस. 2020. भारतीय राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 चे उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या दिशेने विश्लेषण. इंटरनॅशनल जर्नल ऑफ मॅनेजमेंट, टेक्नॉलॉजी आणि सोशल सायन्सेस (IJMTS), 5(2): 19-41.
- 2.अल्तेकर, ए.एस. 1944. प्राचीन भारतातील शिक्षण. बनारस : एन. किशोर.
- 3.कॉन्क्लिन, के.आर. 2002. एज्युकेशन एक कल्चर प्रसारित करते (काही नेटिव्ह हवाईयन शिक्षण उपक्रमांच्या फुटीरतावादी अजेंडावर एक झटपट देखावा) यावरून पुनर्प्राप्त: <http://www.angelfire.com/hi2/hawaiiansovereignty/edtransmitsculture.html>
- 4.शासन भारताचे. 2020. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020. यावरून पुनर्प्राप्त: https://www.mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf